لێکۆڵینەوە

سەڵاح حەسەن پاڵەوان

شیعر وا خۆی دەگێڕێتەوە

سەباح ڕەنجدەر وەک نموونە

بەشی دووەم و کۆتایی

ئەگەر سەرتاپای شیعرەکە وەک نهێنییەک تەماشا بکەین، ئەوە لە ناخی یادگاریەکانی لینزی ئەم شیعرەدا کۆمەڵێ نهێنی هەن بەردەوام دەگەڕێینەوە سەری، ئەوانەش لە دوو شێوەدان، یەکەمیان رۆحن و ئەوانی دیش هەست و سۆزو یادگارن. بازو ئەسپ و شاعیر لەلایەک و لەولاشەوە کتێب و خەون و ماتەریاڵ.

قسەکردن لەسەر سەرتاپای ئەم شیعرە وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو کارێکی سەختە،

زۆربەی بەش و بڕگەکانی ئەم شیعرە بریتین لە بەسەرهاتێک بە دوو گەڕانەوە دەست پێ دەکەنەوە، ئەویش گەڕانەوەیە بۆ لای نووسەری هەموو ژیان و کتێب و باز، کەواتە سێ کوچکەی (مرۆڤ و کتێب و گیاندار) سووڕی ئەم شیعرە تەواو دەکان.

وردەکاریەکان تەنیا ئەوە نین کە گێڕانەوەی زمان بن، بەڵکو وردبینی لە نێوان وشەکانیشدا دەردەکەوێ، وردبینی لە هەڵبژاردنی جۆرەکاندا، گیانلەبەران، ماتەریاڵ، وەرزو سەردەم. هەر هەموویان ئاماژەن بەوەی کە چاوتیژی شاعیر چاوتیژی هەڵبژاردنی وردەکاریەکانی ژیانە، بۆیە ئەوەی ئەو دەیبینێ چاوی ئاسایی نایبینێ ئەوەی ئەو تێبینی دەکات لەگەڵ ئەو زمانانەی کە باس لە ژیان دەکەن جیاوازی هەیە، باس لە بەشەکانی ژیان دەکەن، هەندی لەو نموونانە، دەتوانین لەم چەند کۆپلانەدا بەرجەستەی بکەین:

(باڵی بۆنخۆشی یەک بازن

رووباری کەنار پڕ مرواری

سەدەف گەرمایی دەداتە پێیەکانی

یاقووت گەرمایی دەداتە پێیەکانی

ئەڵماس گەرمایی دەداتە پێیەکانی

ئاسن دەمارەکانی لە خوێن رایان کردووە

تاسەی لووتکە

رازی لووتکە

وێڵی لووتکە

مەستی لووتکە)

ئەمانەی سەرەوە ئەو شتانەن کە ئێمە تەنیا دەبێ بەچاوی لینـــزی بیانبینین، لەبەر ئەوەی هیچ چاوێک نییە بتوانێ بۆنخۆشی باڵ وگەرمایی سەدەف و ئەڵماس و یاقووت ببینێ، بزانین تاسەو رازو وێڵی لووتکە چۆنە. ئەمە سنووربەزاندنی شاعیرە لە بینینی شتەکان، نەک تەنیا چاوی بازی هەیە، بگرە لە بازەکەی خۆشی چاوتیژترەو زیاتر دەچێتە ناو خەیالات و بۆن و بەرامی شتە سروشتی و ناسروشتیەکان، هەندێ لە دێڕە شیعریەکانی ئەم قەسیدەیە کە باس لە وردەکاریەکانی بۆن و هەست و بینین و بەرکەوتن دەکەن . هێزو توانای لە رادەبەدەرم بەبیردەهێننەوە، کاتێ شاعیر لە سێبەری وڵاتدا بزر دەبێ، ئەو کاتە بەهای سێبەر دەزانێ، کاتێ حەز لە تامی بەرد دەکات چێژی سێوو بادەمی

تێدا دەدۆزێتەوە. نەک ئەمەش سنووری مامەڵەکردنی ئەو لەگەڵ شتە وردەکاندا، جۆرێک لە ناباوی بە شیعرەکانی بەخشیووە، نەوەستانی ئەو لە سنووری یەک مەودای سنوور شتی وای کردووە کە گشتگیری پشکنین و گشتگیری مەوداکانی بەرزی و نزمی و کێوو نشێوو دەشت و ساراکان بەرفراوان بن.

جار جار ئەو لە سنووری سروشتیش دەچێتە دەرێ و مامەڵەی وردەکاری لەگەڵ ماتەریاڵەکانی دەوروبەری خۆی دەکات و کاغەزی سپی دەخوێنێتەوەو : (لە سپیاتیی کاغەز ژیان بەسەردەبا) و (حاڵیشە لە جادووی تاریکی) لای ئەم (جادوویانەی تایبەتییە و دەشزانێ سیسبوونی خونچە دڵتەنگی خوایە).

ئەگەر ئەوەندە لە نهێنییەکانی سروشت و دەوروبەری خۆشی دەرچین، بەرەو وردەکاریەکان دەڕۆین کە ئەویش گەردوونە، ئەو تەنیا ئەوە نابینێ، بەڵکو تێکچوونی گەردوون و سیسبوونی خونچەکان دەبینێ:

(نووسەری هەموو ژیان

گڵۆپی مەودایەکانی گفتوگۆی رەش کردووە

حاڵیشە لە جادووی تاریکی

تاریکی یانەی تایبەتییە

دەشزانێ سیسبوونی خونچە دڵتەنگیی خوایە

دڵتەنگیی خوا زەنگی کەوتنی تەواوی زەوییە)

پاش ئەوەی لەو هەموو شتە دیارانە وردەبێتەوە، پاش ئەوەی نهێنی هەموو سروشت و حاڵەتەکانی سروشت دەپێکێ، لەبەردەم ئاوێنەی حاڵەتەکانی خۆیدا دەوەستێ و ئەمجارە رووی لینـــــزەکەی دەکاتە ناخ و شۆڕدەبێتەوە، هەرچەند ئەم شۆڕبوونەوەیە هەروا بە ئاسانی روونادات، ئەو روانینەی بۆ دەوروبەرو دەرەوەی خۆیین، هێزو وزەیەکی تایبەتی دەوێ، بەڵام روانین و گەڕانەوە بۆ ناخ، هەوڵێکە بۆ ناسینەوەی حەقیقەتی ناخ، راستیەکانی ویژدان و تێڕامان و تێفکرین، هەوڵە بۆ تێکشکاندنی سنووری نێوان ناخ و دەرەوە، لە جوانترین کۆپلەدا بەرجەستەی ئەم راستیە کراوە:

(باز لە گەرمایی ئاگری پیس نەبوو فامی کرد بۆنی ڕیای لە دەنووکی سڕی

پڕە لە سۆز بە تەواوی ڕازەکانی برادەرایەتیت لەگەڵ دەبەستێ

کتێبی چارەنووس دادەگیرسێ دەروونت دەگات بە درەوشانەوە

پڕە لە بێگەرد بە تەواوی ڕازەکانی برادەرایەتیت لەگەڵ دەبەستێ
کتێبی چارەنووس دادەگیرسێ دەروونت دەگات بە درەوشانەوە
پڕە لە بەندەناس بە تەواوی ڕازەکانی برادەرایەتیت لەگەڵ دەبەستێ
کتێبی چارەنووس دادەگیرسێ دەروونت دەگات بە درەوشانەوە
پڕە لە جەربەزە بە تەواوی ڕازەکانی برادەرایەتیت لەگەڵ دەبەستێ
کتێبی چارەنووس دادەگیرسێ دەروونت دەگات بە درەوشانەوە)

ئەگەر لیـــــزی ئەم شیعرە هەوڵێک بێت بۆ وردکردنەوەی پێویستیەکانی بیرو داهێنانی شیعری ئەوە هەوڵیشە بۆ وردبوونەوە لەجەستەی شیعر، هەوڵە بۆ ئاوەدانکردنەوەی ماڵی رۆح و ماڵی گیان.

نەفیکردن و دژە نەفی

پێ دەچێ ئەو دژانەی لەبەرانبەر رەتکردنەوەکاندا قووت دەبنەوە، زۆرجار دووبارەببنەوە، دوبارەبوونەوەی ئەم حاڵەتە، زیاتر پەیوەستە بە بنیادی شیعرەکەوە، پەیوەستە بە شێوەی گێڕانەوەی شیعری و ریتم و شەپۆلی هەڵچوونی ئەو وێنانەی کە گەورەو بچووک دەبنەوە، نەک ئەمەش ژمارەیەکی زۆر لەو وێنانەی لەم ناوەندەدا دەردەکەون، پەیوەستن بە پێداگرتن و رەتکردنەوەو هەڵگەڕاندنەوەو راستکردنەوەی وێنەکان، برێکی زۆر لەو وێنانەی لەم ئاستەدا دەیانبینین لە ناوەندی شیعرەکەوە دەست پێدەکەن و بە پێی بنیادی ستوونی هەنگاو هەڵدێنین. پێشکەشکردنی وێنەیەک، یان بەسەرهاتێک بەو شێوەی کە شاعیر مەبەستێتی، یان دەربڕینێکی واقیعانەیە دەربارەی ژیان، پاشان لەهەمان ساتدا پێشکەشکردنی دژە وێنەیەک وێنای حاڵەتێکی تەواو پێچەوانەی ئەوەی یەکەم. پێموایە ئەم بنیادە کاریگەریەکە کەم تا زۆر بنیادێکە سەرچاوەکەی لە شیعری کلاسیکیەوە وەرگیراوە، بەلام لە شێوەی بنیادو مەودایەکی مۆدێرنترەوە.لە قەسیدەی (سرووش) لە چەندی بڕگەدا رووبەڕووی ئەم شێوە نەفیکردنە دەبینەوە:

(دوو بازی وشیارو دڵسۆز
بەسەر دەرگای دیواری نووسراو
ماتی و بێدەنگیان دروست کرد
چیم نەپرسی)

لێرەدا ساتێک رادەوەستێ و پاشان دەگەڕێتەوە سەر هەمان وەسف. هەمان دیمەن و هەمان کاراکتەر، بەڵام تەواو پێچەوانەی سەرەوە:

(دوو بازی وشیارو دڵسۆز

بەسەر دەرگای دیواری نووسراو

ماتی و بێدەنگیان شکاند

چییان نەپرسی)

ئەگەر لە برگەی دووەم بڕوانین، ئەمجارە هەر ئەوان شتێک تێکدەدەن و خۆشیان هیچ ناپرسن تەواو پێچەوانەی سەرەوە شتێک دروست دەکەن کە ئەویش ماتی و بێدەنگییە، بەڵام هیچ ناپرسن. لەم برگەیەدا سەرەڕای ئەو نەفیکردنەی سەرە، شێوەیەکی دی لە نەفیکردن هەیە، کە پێی دەوترێ نەفیکردنی ناوکۆیی، کاتێ مرۆڤ مات و بێدەنگی دەشکێنێ، دەست بە ورتەو قسەو دەربڕین دەکات، کاتێ لە برگەی دووەم ماتی و بێدەنگی تێکدەشکێ لە جیاتی ئەو بێدەنگییەکی سەرتاپاگیر دێتە کایەوە، ئەمەش هەوڵێکە سرووش دەیەوێ پێمان بڵێ، هەموو تێکشکانی شتێک مانای دروستبوونی شتەکەی دیکە نییە، تێکشکانی گریان. مانای پێکەنین و نەمانی ماتی. مانای ورتەو نەمانی تەنیایی. مانای تێکەڵبوون نییە. هەر لەسەر هەمان ریتم و هارمۆنی سرووش لە چەند جێگایەکی دی دەگەڕێتەوە بۆ ناو ئەو شێوە نەفیکردن و هەڵگەڕاندنەوەیە:

(ڕێزێکم بۆ ئەسپ دانا

ئەسپ بەکەلکێشی دەوڵەمەندە

کێ ئاوی دایە ئەو ئەسپە

لەخۆبایی کرد

کێ ئەو ئەسپەس لە ئاو رەواندەوە

دڵشکاوی کرد)

ئاودان و لەئاو ڕەواندنەوە دوو حاڵەتی دژ بەیەکن، کارەکتەری ئەم ئاوە ئەسپە، جارێ تینووە. جارێ تێرئاوە، جارێ تەوژمی تینوێتی تەنگی پێ هەڵدەچنێ و جارجاریش بەرەو دنیای تەنیایی دەبات، سەرەڕای هەموو ئەمانەش لە نێوان دوو کەوانەی بوون و بێدەنگیدا دێت و دەڕوا، لەم دژایەتیەدا جۆگەلەیەکی مەودا کورت و رۆح تێری ناو دێڕی شیعرەکان چیرۆکی تەنیایی ئەم ژیانە دەگێڕنەوە.تەنیا لەو سنووره ناوەستێ، بەڵکو لە بازەوە بۆ

ئەسـپـمـان دەبات، لە ئەسـپـەوە بۆ ئاو لە ئـاویشـەوە بۆ رۆشنـایی مـاڵەکـان، ئـەم تەوژمی دژایەتی و نـەفـیکردنە سـروشـتـێکی رۆحی شـیـعـرەکـەیە، دەربڕینـی شـێـوەکـانی ژیان و بیرکردنەوەی ئەو مرۆڤانەیە، کە شـاعیر رووبـەرێکی فراوانی شیعرەکەی بۆ داگیرکردووە، شێوەی بینینی مرۆڤ و رووداوە بێ مێژووەکانە، ئەو بوونەوەرانەی بەردەوام لە دڵەڕاوکێ و هەستکردنیانە بە ونبوونی ناسنامە و ونبوونی جوگرافیاو دوودڵی لە نێوان ئەمەکداری و بێ ئەمەکیدا :

(رۆشنایی لە ماڵەکاندا

رەنگ و رووی منداڵەکانی کردووەتەوە

خوا ئەی هەمیشە دڵگەرم

هەمیشە دڵنەرم

هەمیشە سادە

تاریکی لە دارستانەکاندا رەنگ و ڕووی ئاسکەکانی هەڵبزرکاندووە)

بڕوانە لەم وردەکارییانەی کە دەیبنین، شیعر هەوڵی ئەوە دەدا تێبینی و وردەکاریـەکانی وشـە بەڕاسـتی بەکاربێنێ، ئەگەر ئێمـە لەیەکەم روانینماندا بۆ ئەم قـەسیدەیە، بڕیارێکی سەرپێی بدەین، ئەوە دەڵێین ئەم زمانە بۆ ئەوەندە تێکشکاوانە شیعر دەڵێ، بەڵام کاتێ وەک مـەلـەوانێکی بن دەریا بە خـۆمـان و ئـامـێـرەکـانی هـەناسـەدان گـەڕانی ورد بـەناو ئەستێرەماسی و پەپوولەماسی و سەرەبچووکەکانی کەناڵەکاندا دەکەین و لەرۆح و زمانی دەریای شیعرەکە وردەبینەوە، ئەو کاتە بۆمان دەردەکەوێ لە ناو چ زمانێکی پڕ زاراوەو رەسـەندا مـەلەدەکەین. هەروەک چۆن دەربڕینە شـیـعـریەکـان سەرسـاممان دەکەن، چۆن نەفیکردنەکان ئەمبەرو ئەوبەرمان پێدەکەن، هەرواش زمانی سرووش لە ناو گێژاوی گەمەی زمانەوانیدا دەمانهەژێنێ.

جارێکی تر لەبەر رۆشناییدا تووشی تاریکی ئەو نەفیکردنانە دەبینـەوە کە شیعر لەگەڵ خۆیدا باری کردووە. لەو کۆپلەیەی سـەرەوە، دوو سیما لەبەردەممانداﻥ، دوو سیمای پڕ پاکیزەیی و پاراوی، دوو سیما شاعیر لێرەدا لەگەڵ دوو شتدا بەراوردیان دەکات لە خۆیان پاکیزەترن (منداڵ) و (ئاسک) سیمبوڵن بۆ پاکی و بێگەردی و وردبینی لەبەرانبەریشدا رۆشنایی و دارستـان، یەکێکیان دارستانە کە پڕ بووە لە تاریکی و روخساری پاکیـزەیی ئاسکۆڵەکان هەڵدەبزرکێنێ، ئەوی تریان رێک بە پێچـەوانەوە رووناکییەو رووی ئەو منداڵانە

جوانتر دەکات کە خۆیان جوانترن. لێرەدا سیمبولّی تەماشاکردن پەیوەندیەکە لە نێوان چاوو روانین، یەکێکیان بینینە کە ئاماژەیە بە خۆشی و کراوەیی و دڵفراوانی، ئەوی تریان تاریکییە کە ئاماژەیە بە کوێری و نابینایی و رەشبینی و خەم. لە یەک جیهاندا دوو پاکیزە منداڵ و ئاسک جارێ جوانن و گەشن، جارێکیش پڕن لە ئازارو نەهامەتی.

بەردەوام لە پێکهاتەی ئەم شیعرەدا ئەو وردەکاریانەی نەفیکردن بەدی دەکەین، پێموایە شیعرەکە بەو بنیادەوە جوانە کاتێ بەراوردکاریەک بە ئەنجام دەگەیەنێت لە نێوان هەردوو دیوی شتەکان، جارێ لە نێوان قەشەنگی و دزێویدا، جارێکیش لە نێوان دوو شتی جوان و دوو شتی دزێودا، بەراوردکاری لای شاعیر ئاماژە نییە بۆ دوو نموونە ناچوون یەک بە ئەندازەی ئەوەی ئاماژەیە بە بەراوردکاری نێوان دوو حاڵەت، دوو حاڵەت کە رۆحی شیعرئاسایی خەونەکان بەو شێوەیە دەگێڕنەوە.

هەر لەو سنوورەشدا راناوەستێ، لە نێوان مەملەکەتی وشەکانیدا ئەو کونجانە بنیادەنێ کە داڵدەی بێخانووە کەسادەکان دەدا و وەسفی ئەو ئاسمانە جوان دەکات کە لەبەر دووکەڵ و قەرەباڵغی ژیان لێڵ بووە:

(دوو کتێبەوان کوڕە گەورەی ئاسمان و زەوی یان ئا و نا

لە ژوورێکی لاکەوتە ئێمەیان دۆزیەوە

بە لێوی وشک و قاقای لە خۆڕازیبوونەوە هاواریان بەسەردا کردین)

لێرەدا نەفیکردنەکە لە نێوان یەک دیمەن و دوو کارەکتەرە، کەئەوانیش دوو ئەفسانەن، دوو کوڕی گەورەن، بەڵام دوودڵی لەوەدایە ئاخۆ ئەوان کوڕی گەورەی ئاسمانن، یان کوڕی گەورەی ئاسمان نین، کە ئەمەش بۆ خۆی دووبارەکردنەوەی ئەو پرسیارەیە کە بەردەوام مێژوو، ئایین، ئەفسانەکان کردوویانە، ئەم نەفیکردنەی لێرەدا دەیبینین، تەواو پێچەوانەی ئەوانی دیکەیە، لێرەدا نەفیکردنەکە لە نێوان چەند دیمەنێک، یان چەند رووداوێک نییە، رەفزکردن و قبووڵکردنی یەک حاڵەتە کە ئەویش بەکوڕبوونی دوو کتێبەوانە بەکوڕبوونی ئاسمان، یان زەوی. لێرەدا گومان زاڵە، ئەگەر لە بەشەکانی تردا یەقین و دڵنیایی لەبەراوردکردنەکاندا هەبووبێ ئەوا لێرەدا گومان باڵی بەسەر رووداوەکەدا کێشاوە، گومانەکەی ئێرە لە گومانی (هاملتی و دیکارتی) دەچێ، رەنگبێ شاعیر بێ ئەوەی ئاگاداری ئەو حاڵەتە بێت لە نێوان شێوەیەک لە گومانی سۆفیگەریدا ئەم پرسیارە دەکات.

جۆرێکی تر لە شێوەی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو دژایەتییەی کە لە شیعری سرووش دا دەبینرێ، ئەو شێوەی کە ئێمە بەردەوام رووبەڕووی ناچوونییەکی دیمەنەکان دەبینەوە،

تفەنگ و گوللە، دوو زاراوەن شانبەشانی یەک هەن، بەڵام شاعیر وا نایانبینێ، ئەو لێرەدا گوللە بە تاوانبار دەزانێ و تفەنگ بە ئاشق، وا لە وەرگر دەکات، بەگومان بێت لەوەی کە لێرەدا شیعر بۆ دەیەوێ ئەم بەراوردکاریە بکات، بۆ دەیەوێ بمانکاتە بەرگێک و لە ناو دنیای ئەمڕۆ رامانگرێ. تفەنگ و میکرۆفۆن دوو سەرچاوەن بۆ یەک سیمبوڵ، هەردووکیان هەڕەشەو ترس پەخش دەکەنەوە، هەردووکیان مردن دەچێنن، هەڕەشەی کوشتن، کوشتنی جەستەو رۆح لای تفەنگ و کوشتنی هەست و ویژدان لای مایکرۆفون. تفەنگ جارێ بە دەستی جەلادەوەیەو جارێک لە دەستێ شۆڕشگێڕ، جارێک راوی گورگ دەکات و هەندێ جاریش ئاسکۆڵەکان خەڵتانی خوێن دەکان. مایکرۆفۆن هەرجارەی لەبەردەستی یەکێکە، جارێ هەست دەژێنێتەوە. وەکو کۆتریش برێک کات خۆشەویستی لە وێنەی وشەدا دادەبارێنێ بەسەر هەست و رۆحە نسرمئاساکان. بەمجۆرە نازانین لەسەر چ سێبەرێکدا باس لەم بەراوردکارییە بکەین، تەنیا ئەوەندە دەڵێم ئەمە نەفیکردنێکە لوولە لوولە رەت دەکاتەوە.

هەر لە گۆشەی ئەم بەراوردکاریە چاومان بە چەندین وێنەی دی دەکەوێ کە لێرەدا دەمەوێ ئەو نموونانەش وەک شێوەیەک لە مامەڵەکردنی شاعیر بیانخەمە روو. گۆڕانکاری لە دژایەتییەکان شێوەی جۆراوجۆر دەگرنە خۆیان، دژایەتیکردنی جەستەخوازی، دژایەتیکردنی کیمیاگەری،دژایەتیکردنی هاوکێشەیی و ململانێ.....تاد.

(نووسەری هەموو ژیان
گڵۆپی مەودایەکانی گفتوگۆی زەرد کردووە
حاڵیشە لە میهرەبانی رووناکی
رووناکی یانەی تایبەتییە
دەشزانێ گەشانەوەی خونچە دڵخۆشیی خوایە
دڵخۆشی خوا مۆسیقای ڕاپەڕینی تەواوی زەوییە
مۆسیقا دەنگی ژیان بەگوێی
ئاسمان
برادەرایەتی
ئادەم
دەگەیەنێ

پێویستە ئێمە ئا یەک بڵێین

***

نووسەری هەموو ژیان

گڵۆپی مەودایەکانی گفتوگۆی رەش کردووە

حاڵیشە لە جادووی تاریکی

تاریکی یانەی تایبەتییە

دەشزانێ سیسبوونی خونچە دڵتەنگیی خوایە

دڵتەنگیی خوا زەنگی کەوتنی تەواوی زەوییە

زەنگ دەنگی مەرگ بەگوێی

ئاسمان

برادەرایەتی

ئادەم

دەگەیەنێ

پێویستە ئێمە نا یەک بڵێین)

تەماشای پێکهاتەی ئەندازەیی ئەم شیعرە بکەین، بۆمان دەردەکەوێ کە وردبینی دژایەتییەکان لێرەدا لەوپەڕی وردبینیدایە، من لێرەدا ئەم دژایەتییە لە چەند روویەکەوە دەخەمە روو:

رووناکی بەرانبەر بە تاریکی

رازینەبوون بەرانبەر بە رازینەبوون

گەشبینی بەرانبەر بە رەشبینی

ئەگەر لێرەدا ئەم سێ حاڵەتە رۆحیە کە رەنگدانەوەی هەستی مرۆڤن، ئاماژەی ناو ئەم شیعرە بن، ئەوا دەگەڕێینەوە لای شیعرەکە بزانین ئەم دیاردانە چۆن خراونەتە روو، بەڵام پێش ئەوەی بچمە ناو درێژایی ئەو لێکدانەوەیە، دەبێ ئەوە بووترێ، لە سرووش دا تەنیا دەربڕینی دوولایەنەی دژەکان نییە، واتە بە شێوازە بنیادیەکەی تەنیا ململانێی نێوان راست وچەپ، رەش و سپی، تاریکی و رووناکی نییە، بەڵکو ئەو ئەم مەودایەی تێپەڕاندووە، هەر جار جارێ لە نێوان ئەو دژانەش هاوتەباییەک هەیەو جارجارێک شتە نەگەتیفەکان هەموو پێکەوە شایی دەگێڕن، یان پۆزەتیفەکان دەبنە هاوەڵی نەگەتیفەکان، واتە سنووری

دژایەتییەکان ئاشکرا نییە.

دێینەوە سەر شیعرەکە لێرەدا گڵۆپێک لەلایەن نووسەری هەموو ژیان هەڵدەکرێ، دنیا ڕووناکدەبێتەوە، لەولاشەوە هەر ئەو نووسەرە گڵۆپی هەموو مەوداکانی گفتوگۆ دەکوژێنێتەوە. ئەم داگیرسان و کوژانەوەیە کە شاعیر بە ڕەنگی (زەرد)و (ڕەش) ئاماژەی بۆ کردووە، دەلالەتێکی ڕەنگئامێزە کە شاعیر بە شێوەی بینیاری دەیخاتە ڕوو. کە ئەمەش ئەم داگیرسانەی کۆپلەی یەکەم شێوەیەکە لە گەشبینی کە تەنیا لەو حاڵەتەدا ڕاناوەستێ، بەڵکو بەردەوام دەبێ لەوەی کە گەشانەوەی خونچە دڵخۆشی خوایەو دڵخۆشیش مۆسیقای ڕاپەڕینە، کە ئەمانەش هەر هەموویان گەیەنەری دەنگی ژیانین، بەلام لەولاوە کاتێ کە نووسەری هەموو ژیان گڵۆپی مەودای گفتوگۆ ڕەش دەکاتەوە، تاریکی دەبێتە یانەی تایبەتی. واتە کاتێ سیمبولی تاریکی کە ڕەشبوونەوەی گڵۆپە دەردەکەوێ، لەگەڵیدا ڕەشبینی و تاریکبینی و سیسبوون سەرهەڵدەدا، لێرەشەوە جارێکی تر وردەکاریەکانی ڕەشبینی سەرهەڵدەدا کە بریتیە لە دڵتەنگی و کەوتنەخوارەوە و مەرگ. ڕازینەبوون لەم شیعرەدا دەگاتە ئەو ئاستەی کە داوای ئەوە دەکات هەر هەموویان پێویستە (نا) یەک بڵێین.

سەرەتا داوای (ئا) یەکی دەکرد، بەلام ئێستا داوای (نا) یەک دەکات.

هەر خودی (ئا) شێوەیەکە لە وەلام و شێوەکە لە ڕازیبوون و ڕووناکی و تەسکینی کە ئەم لە بنیادی ئەو شیعرەدا دەردەکەوێ، هەربۆیە هاوتەریبە لەگەڵ ڕەنگی گەش و زەرد، کە سیمبولی هەتاوو ڕووناکییە، لەولاشەوە (نا) دیسان وەلامە، بەلام وەلامی ڕەتکردنەوە و ناڕازیبوون و دڵتەنگی، لە ناو ستراکچەری ئەم شیعرەدا وتنی نا، ڕەنگە لە مانا ئاساییەکەیدا شتێک بێت بۆ ڕەفزکردن، بەلام دەشێ ئاماژش بێ بۆ تەسکینی و خۆشی. بەلام لێرەدا هاوتەریبی تاریکی و کوژانەوەیە، کە ئەمەش ڕەنگی ڕەش باشترین ئاماژەی ئەو حاڵەتەیە.

دوا بەراوردکاری دژەنێوانی دوو نموونە، دوو سیمبول، دوو هێما و ئیماگۆ، کە هەر یەکەیان لە چەند ڕوویەکەوە هێمای مێژوویی و فیکری و فەلسەفیان هەیە، بەلام لەگەڵ ئەمەشدا هێمای ئەفسانەیشیان هەیە. ئەو دوو نموونەیە، دوو باڵندەن، (کوندەبۆ) و (باز)ن. هەمیشە وا تێگەیشتووین کە ئەم دووانە یەکێکیان ڕەمزی ئاژاوە و سیخورمەیی و شوومەو و ئەوی تریان ئاماژەی نەمری و سەربەرزی و کۆڵنەدانە. هەرچەندە بۆخۆی ئەم شێوە بەراوردکارییە لەڕووی زانستی و پێکهاتەیی و کارەکتەرەوە تاڕادەیەک کارێکی

گومـاناویە، بەڵام مـەودایی ئەم برگـە شـیـعریە، گشـتگیـریەکی پێـوەیە، تەنیـا ناوەڕۆکـەکـەی دەتوانێ، ڕاستیەکانمان پێ بڵێن.

(کۆندەبۆ ئەی پرسیارەکانی چارەنووس و دۆستی کۆیلەیی
باڵەکانت لە خێزانی ناکەس بەچە ڕوواون
ئاژاوەکانی زەوی بۆیە توانییان
شلی بکەن و لە فڕین دای بگرنە سەر گردە نزمەکان
دڵنیاییت لە دەست دا
ژیان بەو ڕەنگە دەبینی دوژمنایەتی جۆشاندبی
هێلانەو ماڵ و سامانی باپیرانی فرۆشت
ئەم و ڕەچەڵەکی جەژنی بێکۆتاییان لە بەیندا نەبوو
لە دەنووکی نووسراوە رۆژگارێک چاوەڕوانمانە جێی شانازی نییە
کلیلی خەزێنە لە دەستی نەزانێکی دێرین دەشارێتەوە
بەدبین هیچیان زمانی خەزێنە فێرنابن
کتێبی چی ئێمەی هێنا دادەخرێ

***

باز ئەی پرسیارەکانی چارەنووس و دۆستی بێباکی
باڵەکانت لە خێزانی خانەدان ڕوواون
ئاژاوەکانی زەوی تۆیە نەیانتوانی
شلی بکەن و لە فڕین دای بگرنە سەر گردە نزمەکان
دڵنیاییت لەدەست نەدا
ژیان بەو ڕەنگە دەبینی برایەتی جۆشاند بی
هێلانەو ماڵ و سامانی باپیرانی پاراست
ئەم و ڕەچەڵەکی جەژنی بێکۆتاییان لە بەیندا بوو
لە دەنووکی نووسراوە رۆژگارێک چاوەڕوانمانە جێی شانازییە
کلیکی خەزێنە لە دەستی زانایەکی دێرین دەناسرێ
ڕوونبین هەموویان زمانی خەزێنە فێردەبن
کتێبی چی ئێمەی هێنا دەکرێتەوە)

ئەمەی لەم بەشەی شیعرەدا بەدی دەکەین، بەراوردکاریەکی پڕ وردەکاریە، لە نێوان دوو پەیوەندی یەکێکیان پەیوەندیەکی ناجێگیرو بێ بناغەو رەگ و نەچەقیوو لەسەر زەمینەی واقیع و راستی، لەولاشەوە نموونەیەکی تر کە شکۆمەندی و خۆڕاگری و مەزنی لێ دەبارێ، پێمـوایە لەم کارەدا شـاعیر نەیتوانیوە خۆی لەدەستی مەئلوفیەت رزگار بکات، هەر بۆیە ئەو سیمبولانەی بەو چاوە بینیووە کە هەمووان دەیبینین، نەیتوانیووە لە شتە مەئلوفەکان نامەئلوفیەت دروست بکات، (کوندەبۆ) و (باز) هەردووکیان پەیوەستن بە ئاسـمـانەوە، ئەوانەشی پەیوەستن بە ئاسمانەوە ناتوانن وەفاداربن بۆ زەوی، بۆیە نیشتمانیان ناسراو نییە، هەردووکیان باڵی فڕینیان هەیە، ئەو باڵێکە هی ناکەس بەچەو ئەوی تر باڵێکەو سەرچاوەکەی خانەدانییە، کوندەبۆ زۆر بە ئاسانی لەبەردەم ئاژاوەکانی سەر زەوی دەپووکێتەوە، بەڵام باز هیچ کاری تێ ناکات. بەڵام لێرەدا شاعیر دابەزینی کوندەبۆ بۆ سەر گردە نزمەکان بە دۆڕانێکی دەزانێ، لەچاو ئەو بازەی بەردەوامە لە فڕین و هیچ هێزێک ناتوانێ بیخاتە سەرزەوی.

لێرەدا دەمەوێ ئەوە بڵێم تاسەو ئارەزووی کـوندەبۆ بۆ گـردە نزمـەکـان، زیاتر خۆشەویستیە بۆ ئەو زەویە و دوورکەوتنەوەیە لە ئاسـمـان، کە ئەمە لای باز بەدی ناکرێ. هەرچەندە بە پێی نەریتی باو بازی فـڕیو

کوندەبۆ ئاماژەیەکی نەرێیی هەموو خراپەکاریەکانە، باز ئاماژەیەکی ئەرێیی هەموو ئەو جوانی و سەربەرزیە. دوو پەیام لەم کۆپلەیەدا مانیفێست کراوە، هەردووکیان لەیەک سەرچاوەوە دەردەکەون کە ئەویش ئاوازە

کۆڵنەدەرەو بەردەوامـە لە فـڕین، ئەمـەش ئەو ڕوانـینە باوەیە کـە شـیـعرەکـەی تێکەوتووە، بەهەرحـاڵ بۆ کـەسێک کـە زوو دەکـەوێ، دڵنیـایی لەدەست دەدا. یەکێکیـان ژیان بە ڕەنگی دوژمنایەتی دەبینێ، ئەوی تر بە ڕەنگی دۆسـتـایەتی، ئەمـەش بەراوردکـاری نێـوان دۆڕاو و براوەیە، خـۆفـرۆش و سـەرسـەخـتـە، سـەربەرزو سـەرشـۆڕە، کوندەبـۆ ئامـاژەیەکـی نەرێیی هەموو خراپەکاریەکانە، باز ئامـاژەیەکی ئەرێیی هەموو ئەو جوانی و سەربەرزیە. دوو پەیام لەم کۆپلەیەدا مـانیـفێست کراوە، هەردووکیـان لەیەک سـەرچاوەوە دەردەکەون کە ئەویش ئاوازە، خـوێـندنە، ئەمـەش لەسـەر دەنووکی بازو کـوندەبۆ نووسـراوەتـەوە، دەنووک لێـرەدا ئاماژەیە بۆ گێڕانەوەی نەوەکان بۆ یەکتری، یەکێکیان ڕێنوێنیکردنە بەرەو ڕاستی و نەمری و سامـان و عەقڵ، ئەوی تریان ئاماژەیە بۆ درۆو نەمـان و هـەژاری و نەزانی. لەوێدا واتە لەو شـوێنەی عـەقڵ و سامـان هـەیە، هـەمـوو شـتـەکـان دەچـنە مـێـژووەوە، هـەربۆیە کـتێـبێک دێت و دەکرێتـەوە، لەولاشـەوە کـە نەزانی و هـەژاری هـەیە. هـەمـوو شـتـەکـان بە شـاراوەو بێ مـێـژوو لەنـاودەچن. ئەم دوو هـێـمـا باڵندەیە، لە زۆر ڕووەوە لەیەک دەچـن، تەنیـا لە سـروشـتی هەڵفڕین و ڕاوکردن و شێوەی دەرەکی نەبێ.

بەمرۆڤبوون و بەرۆحبوون

لە زۆر کـەلێن و کـەلەبەری (سـرووش)دا مـامـەڵـەیەکی سـیمـیـۆلۆژیانە بەدی دەکرێ لەگـەڵ زماندا، زمانی شیعر بە پێچەوانەی کارەکتیزەکردنی دیمەن و شـێوەکان، لە حاڵەتی باوەوە دەچـێـتـە حـاڵەتی ناباو، مـەئلوفـیـەتی زمـان دەبێـتـە نامـەئلوفـیـەت، کـەس دەبێـتـە کـەسـی نەناسـراو، ئـەگـەر بڕوانینـە سـەرەتای ئەم شـیـعـرەوە دەبیـنین شـتـێک هەیە پێی دەوترێ، نەناسـراوەکـان، لـەم شـیـعرەدا نەناسـراوەکان زۆرن، بەڵام لە یەک سـەرچاوەدا کـۆدەبنەوە، کەئەویش تێمای بابەتەکەیە:

(ئەوی لە هـەموو شتێک دروستکراو

تەواو مەست بە هـەموو شتێک

کتێبی چی ئێمەی هێنا بە کراوەیی)

ئەگـەر وەک وردبوونەوەیـکی گـراماتیکی تەمـاشـای ئەو کەسـە بکەین کە لە هـەمـوو شـتێک دروسـتکراوە، نازانێک چیـەو کێیـە، نەناسـراوێکە، پاشـان شـیـعرەکـە بەردەوام دەبێ لەو نەناسراویە:

(نووسـەری هـەموو ژیان لەناو خەون کەوتە سۆراخی ناونیشان

گەیشت بە گەورەترین ڕۆشنایی)

دەزانین ئەو نەناسراوە نووسەری هەموو ژیانە، بەڵام دیسان نەناسراوێکە ناونیشان و ئاماژەکردنێکی ڕاستەوخۆی بۆ نییە، ئەم ئاماژەی نەناسراویە لە ڕێڕەوی شیعرەکەدا چەندین جار دێتە پێشمان، زۆرجار هەوڵ دەدا ئەو گرێیانە بکاتەوە، کە لە ئاشکرابوونی بێزارە، بۆیە نەناسراوی شێوەیەکە لە دووبارەکردنەوەی گرێکوێرەکان.ئەم نەناسراویە هەندێ جار دەبنە گۆڕینەوەی دیمەن و تێماو کاراکتەرەکان لە شێوەیەکەوە بۆ شێوەیەکی دی، ترانسفۆرمی شتەکان ترانسفۆرمێکی گشتگیرە، سەرتاپای تێماکان دەگەڕێتەوە. بە شێوەیەکی گشتی ئێمە لە شیعری کوردیدا ترانسفۆرمی بە مرۆڤبوونی شتەکان کەمتر دەبینین، لە بە شتبوونی مرۆڤەکان، هەروەها شێوەی مامەڵەکردنی ئاسایی ئێمە لەوەدایە کە بەسروشتکردنی مرۆڤ دەبینرێ، وەک بوونی مرۆڤێکی سەرسەخت بەچیایەک، یان بوونی مرۆڤێکی بێ نیشتمان بە دەریا. مرۆڤی ماندوو بە شەقامێکی تاوستان. پیرەمێردێ بە بەفرێکی سپی....تاد. ئەمە سەرەڕای بوونی شتەکانی دیکەش وەک بوونی دەستی سواڵکەرێ بە شار و پرچی کچێک بە ڕەشماڵ و دڵێکی شکاو بە ئێوارەیەکی پاییز.. تاد. بەڵام پێچەوانەی ئەم حاڵەتە واتە بە شتبوونی مرۆڤ ڕەنگە لە شیعری کوردیدا شێوازێکی نوێتر بێ، ئەمەش حاڵەتێکە ڕەنگدانەوەشی لە شیعری کلاسیکیدا هەیە، نەک ئەمەش ژمارەیەکی زۆر لەو دیمەنانەی کە ئەمڕۆ لە شیعردا بەرچاو دەکەون دیمەنی بە شتبوونی مرۆڤن.

لە (سرووش)دا حاڵەتی یەکەم بە زۆری دەبینرێ، واتە حاڵەتە ئاساییەکەی بە مرۆڤکردنی سروشت و دیمەن و شتەکان، بەڵام حاڵەتی دووەم بە شتبوونی مرۆڤ، دیسان ئەم حاڵەتەش دەبینرێ، کە ئەمەش کەمتر مامەڵەی قووڵی لەگەڵدا کراوە، نامۆبوونی شیعری کوردی لە نامۆبوون و نەبوونی ئەم دیاردەیە نییە، بەڵکو خودی ئەم دیاردەیە لە شیعرەکانی (نالی و مەحوی و حاجی قادری کۆیی) و شاعیرانی کلاسیکیشدا بەرچاودەکەوێ، بەڵام شیعری نوێی کوردی کەمتر قووڵبوونەوەی لەم بوارەدا هەیە، لەلای چەندین شاعیرێکی وەک: (ئەنوەر قادر محەمەد و لەتیف هەڵمەت و شێرکۆ بێکەس و جەمال غەمبار و محەمەد عومەر عوسمان) و شاعیری دیکەش ئەم شێوە مامەڵەکردنە دەبینرێ.

هەرچۆنێ بێت ئەوەی مەبەستە ئەوەیە کە دیاردەی بە شتبوونی مرۆڤ زیاتر گەڕانە بە دوای هاوشێوەکردنی دوو حاڵەت، یان دوو کاراکتەر، هاوبەرانبەرکردنی دوو دیاردەو دوو

دیمەن و دوو سەرچاوە، یەکەمیان خودی دیمەنەکەیەو دووەمیش هاوشێوەکردنێتی بە مرۆڤ، ئەو مرۆڤەی کە لەو بارودۆخە جەستەیی و نەفسییەدا دەژی، کە پێی دەوترێ بەراوردکاری. ئەم شێوەی دیمەنانە لای (سەباح رەنجدەر) شێوەیەکن لە هاوشێوەکردنی بەرانبەر و نابەرانبەر. بەرانبەر بەو مانایەی تۆ شتێک بکەی بە مرۆڤ کە رێگای تێ بچێ و شێوەیەک بێ لە کارەکتەرو فسیۆلۆژی مرۆڤ، دووەم نابەرانبەر واتە هاوشێوەکردنی مرۆڤ بە شتێک کە هیچ هاوبەرانبەریەک لە نێوانیاندا نەبێ.

نموونەکانی هاوبەرانبەری :

(زیندوویی

مردوویی

باڵی بۆنخۆشی یەک بازن

زەمینی وشک

ئاسمانی بەباران

ئەوانیش باڵی بۆنخۆشی یەک بازن

باڵێک هێندەی دووگردی نوێژ دڵنیاو بڵندو بە پەیمان

تەنیایی ئەی قووڵترین ڕاستی بە هەموو زەمیندا تێپەڕە

با هەڵەی کرد هاتە ناو دارستان

دەستی ئاشنابوو بە ڕاشڵەقاندنی هێلکەی گەرمی ناو هێلانە)

ئەگەر وردبوونەیەکی قووڵ لەم کۆپلە شیعرییە وردبینەوە، دەبینین، چەند دیمەنێکی نابەرانبەر بەرانبەر بە یەکتری وەستاون، وەک: (زیندووێتی، مردوویی، باڵ، زەمین، تەبایی) ئەمانە هەریەکەو سەر بە دنیاییەکی مرۆڤن، سەر بە هەست، گیان، جەستەن، بەڵام دەبن بە کاراکتەرێک، مامەڵەی شیعری لەگەڵ ئەمانەدا مامەڵەی هەست و رۆح و جەستە نییە، بەڵکو مامەڵەی بە مرۆڤبوونە، مامەڵەی بەرۆحبوونە، زیندوویی و مردوویی دوو شتی غەیبانی و نهێنی ئامێزان، بەڵام دەبنە باڵ کە باڵیش، سەرچاوەیەکە لە جەستە، بەشێکە لە گیان، بەشێکە لەرۆح، جا ئیتر رۆحی مرۆڤ بێت، یان رۆحی ئاژەڵ و پەلەوەر. لەولاشەوە زەوی و ئاسمانیش کە دوو نموونەی سروشتین دەبنە باڵ، واتە دەبن بە رۆح، لە حاڵەتی سروشتی بێ گیانەوە دەبنە حاڵەتی فسیۆلۆژی گیاندار.

کەواتە نا هاوبەرانبەریەک لە نێوان بەرۆحبوونی شتەکاندا هەیە، لە هەستەوە بۆ

جەستە، لە سروشتەوە بۆ جەستە، لە جەستەوە بۆ گیان، ئەمەش مەلەوانیکردنە لەناو ئارکیۆلۆژیەتی بیری بەرۆحبوونی شتەکان، واتە یەک بە یەکی پەردەکانی لێکدانەوە هەڵدەداتەوە، بەڵام بە مرۆڤبوونی شتەکان زۆرن، کە دەتوانین چەند نموونەیەک بهێنینەوە:

(فریشتەیەکی ڕەخسیوی ساکار بە پێی کوتراو ڕادەکات
منداڵدان و کفن
لانک و گۆڕ
بێوچان بەدوایەوەن
ئاوی بەبەزەیی
گیای دڵڕەق)

هەرهەمان ئەو هاوبەرانبەریە لێرەدا دەبێتە بەراوردکاری لە نێوان دوو شێوە بوون، بوونێکی خەیاڵی و پیرۆزئامێز بەرانبەر بە بوونێکی ئاسایی، پاشان لێرەدا بەمرۆڤبوونی شت دێتە ئاراوە، فریشتە دیوێکی دیکەی مرۆڤە، بۆیە وێناکردنی فریشتە لە سەر شێوەی مرۆڤ، ئەوەندە جێگای سەرسوڕمان نییە، بەڵکو گرنگییەکە لەوەدایە کە ئەم شێوە دیمەنە دووبارە دەبێتەوە، هەر لەوێوە دێینە سەر ئەوەی کە ئەمجارە منداڵدان و کفن و لانک و گۆڕیش دەبنە رۆحدارو دەڕۆن و ڕێدەکەن، ئەم بەراوردکاریە لێرەدا سیمبوڵئامێزەکەی لەوەدایە کە منداڵدان جێگای گەورەبوون و راکشانی منداڵە بە شێوەیەکی زیندوو، هەروەها لانکیش شێوەیەکی تری ئامادەبوونی زیندوێتیە، بەڵام کفن و گۆڕ دوو نەگەتیفی تری منداڵدان و لانکن، ئاماژەن بە نەمان و وەستان، واتە رۆح وەستان لەوێدایە، بەرۆحبوونی منداڵدان و لانک بەرانبەرەکەی بە مەرگبوونی کفن و گۆڕە.

لە دێڕێکی تردا ڕێگا دەبێتە جادووباز، واتە ڕێگا لە ماتەریاڵێکی بەستەڵەک و بێرۆحەوە دەبێتە کەس، کەسی جادووباز، کەسێک تەنیا شتێکی راکشاوی بێ گیان نییە، شتێکە ئەرکێکی زیندووانە ئەنجام دەدات، ئەمەش شێوەکە لە بە رۆحبوونی شتەکان، واتە شاعیر پێویستی بە جێگۆڕکێی هەیە، واتە گۆڕینی ئەرکی مرۆڤ بە شتە نامرۆییەکان، هەروەها ئەوەی شاعیر ناتوانێ، یان ناوێرێ، یان نایەوێ لە ڕێگای مرۆڤی راستەوخۆوە نیشانی بدا، پەنا دەباتە بەر خەسڵەتی بەلەجیاتیدانان، واتە هەوڵ دەدات، شێوەیەک لە هەستگۆڕینەوەو ویژدان گۆڕینەوە بە ئەنجام بگەیەنێت، لە نێوان مرۆڤ و شتەکانی تردا.

(ڕێگا جادووبازە بە ئاوازی مارش و بزەی فێلاوییەوە)

هەر لەو ئاستەدا ناوەستین، هەندێ جار بەشتبوونی مرۆڤ دەچێتە ناو زاراوە

کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکانەوە، لە جێگایەکدا دەڵێت:

(خانمی کەلەپوور داپیرەیەکی بە بەزەییە

دەفتەری تێبینییەکانی وەک پێویست رووناک نییە)

خانمی کەلەپوور، ئافرەتێکە لە داوێنیدا چیرۆکی ئەو هەموو بەسەرهاتانەی هەڵگرتووە، کە باس لە چیرۆک و شیعرو گۆرانی و فۆلکلۆر دەکەن. لێرەدا بەخانمبوونی کەلەپوور واتە بەخانمبوونی شتێکە، کە خەسڵەتی مرۆڤ وەردەگرێ، واتە لە حاڵەتە مەعنەویەکەیەوە دەردەچێ و دەچێتە حاڵەتە مرۆییەکەیەوە.

(تاسەی لووتکە

رازی لووتکە

وێڵی لووتکە

مەستی لووتکە)

چوار حاڵەت کە تەنیا مرۆڤ و رۆحدارەکان تووشی دەبن، مەستی و رازو وێڵبوون و تاسە، خەسڵەتن بە رۆحدار دەبەخشرێن، بەڵام لێرەدا دەبنە بەشێک لە بوونی لووتکە، واتە بە شتبوونی مرۆڤ لێرەدا بە لووتکەبوونی مرۆڤە.

لەو بڕوایەدام یەکەمین و سەرەکیترین ئامرازەکانی شاعیر وشەیە، بە وشە ئەو گۆڕانکاریانە دەخاتە روو کە دەربڕینی پێویستییە شیعریەکانین، بەڵام ئەوەی لای ئێمە و لای شیعری ئێمەدا هەیە کەمی وشەیە، کەمی زاراوە دەستەواژە شیعریەکانن، بەڵام زاراوەکانی بەرۆحبوون لەم شیعرەدا باڵی بەسەر بەمرۆڤبوونی شتەکاندا کێشاوە، بڕوانە ئەم بەراوردکاریانە:

(دەشتێکی رووت ـ نێچیری لاواز

ئاسمانی نائومێد ـ نێچیری لاواز

شینایی ئاسمان ـ پێغەمبەر)

بەهەرحاڵ لەسەرتاپای شیعرەکە ئەم بەرۆحبوون و بەمرۆڤبوون دەبینین، یان بە پێچەوانەوە بەمرۆڤبوونی شتەکان بڕوانە ئەم نموونانەی خوارەوە:

(خەم دەبێتە مرۆڤ

نەخۆش دەبێتە هەتاو

دیوار دەبێتە کابرایەکی پیر

شار مرۆڤێکی خۆڵاوی

باران ژنێکی شەرابی)

یان بە پێچەوانەوە، بڕوانە ئەم نموونانەی خوارەوە:

مرۆڤێکی بریندار دەبێ بە سێبەری شکاوەی درەختێ

چیرۆکی مرۆڤ دەبێ بە خەون

هەندێ کات نموونە مەعنەوی و چەمکەکانی زەمەن و سروشت و گەردوون خەسڵەتی ڕۆحدار و مرۆڤ وەردەگرن:

هەندێ وردەکاری سرووش

تەماح.-------> شەرمەزارە

درۆ.--------->سەرهەڵگرتووە

دەریا .-------> ئیرەیی دەکات

هەتاو----->دڵشکاوە

خاک.----->باوێشک دەدا

شەو.------> تینووە

ئاو.-----> دوو چاوی ڕۆشنی هەیە

ئارەزوو-----> دەرناکەوێ

چراتەلەکان-----> دوو چاوی سیخورمەن

باران------>بە پەنجە بلوورینەکانییەوە

بەرووی نەرمی خاکا

چەند زەربەیەک ئەوەشێنێ

لە (سرووش) جێگایەک هەیە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ (ڕۆح) و (مرۆڤ) و (سروشت)، لە پاڵ ئەمەشدا جێگایەک هەیە بۆ تێئاخاندنی بڕێکی زۆر ئاژەڵ و باڵندەو کانزاو ماتەریاڵ. ئەو ئاژەڵانەی بەدیان دەکەین بریتین لە پەپوولەو ئەسپ و باز و گاو گورگ و کوللەو مشک و ماسی، هەروەها کانزاکانیش بریتین لە ئاسن و مس و کورسی پلاستیکی و قۆپچەی برۆنزی و مرواری و ئاوێنە و برۆنزو یاقووت و ئەڵماس و مەرجان و جامی زێڕ....تاد، سەروکاری ئەم شیعرە لەگەڵ ئەم هەموو زاراوەو نموونانە ئاماژەن بۆ ئەوەی کە جیهان و بنیادی ئەم شیعرە هەرچەندە لە بنیادێکی خەیاڵئامێزەوە دەڕوانێتە پەیوەندیەکانی نێوان

ڕۆح و بیــرکــردنەوەو پاکــژی و بێگەردی و خـەڵتـان بوون لە بێ ویژدانیـدا، بەڵام لەگـەڵ هەموو ئەوانەشدا، لە دنیایەکی واقیعئامێزدا دەسووڕێتـەوە، ئەو جیهانەی پەیوەندیەکان لە چوارچێوەی پەیوەندی بـە شت و دیمەنەکانی دیکەوە دەبینێ، ئەو جــیــهــانـەی ژیان لـە چوارچێوەی بوونە سروشـتی و ئەنتۆلۆژی و بوونی گەردوونـیـیـەکـەیەوە دەیبـینێ، هەربۆیە پەیوەندی نێوان هەر هەموو ئەو بەشانە بڕێک لە پەیوەندی تایبەتن.

ســرووش هەروا بە بێ مــەبەست ئـەو ناوی ئاژەڵ و ناوی کـانزاکانی نەخسـتـووەتە ناو پانتایی شیعرەکەیەوە، هەریەکەیان بۆ خۆیان پـەیوەنـدیـەکــیـــان هـەیە، ئەو پـەیـوەندیـەش دەیانبـەسـتـێـتـەوە بە ئەرکێ کـە شـیـعـرەکـە دیاری کـــردووە نەک خـــۆیـان، جــارێک بـاز پاڵەوانی گشت بەسـەرهاتەکـانە، جـارێکیش کـــەســـێکـەو ڕووداوەکـــان بە دەوری ئـەودا دەسـووڕێنەوە، لەولاشەوە پەپوولە نموونەیەکە لە پشکنین و پـاکــیــزەیی، نموونەیەکــە بۆ دڵناسکی، ئەسپ دەبێـتـە سـەرقـافـڵـەچی و نموونەی جوانی مـاسـیـەک ئاسوودەیی لەخۆ گرتووە، گـا بە مووی کلکی تەم دەسـڕێتـەوە، مــشک جلوبەرگ کـون کـون دەکـات، کـوللە بەسـەر خواندا دەپژمێ ماسی فوو بە کـەڕەنا دەکـــات، گـــورگ کـــەســـێکە لـەبەردەرگـــا دانیشـتـووە. هـەرپەیوەندیەک کە ناوی یەکێک لەو گیانلەبەرانەی تێدا هاتووە، پەیوەندیەکی

سەباح ڕەنجدەر وەک "ت.س. ئلیەت" دەیەوێ لە دەریایەکدا ڕاو بکات کە نازانێ چ شتێک بە تۆڕەکەوە گیر دەبێ. ئەو هەموو وردەکاری و پەنا بردنە بەر هەڵبژاردنی وردەکاریەکان هەوڵە بۆ دۆزینەوەی مانایەک بۆ ژیان.

سەقامگیرە لە نێوان هەموو دیمەنەکان، هەموو پەیوەندی نێوان شتە ئاساییەکان و ئەو ڕووداوانەی بەدەوری ئەم نموونانەدا ڕوو دەدەن.

نموونەی بەکارهێنانی هەر شتێک هەر ناوێک، یان دیمەنێ، یان زاراوەیە، یان تێماو ئاماژەیەک لە ناو سرووش دا مەبەستێکی لە پشتەوەیە، با بڕوانینە نموونەی بەکارهێنانی ئەو کانزایانە و تا بزانین لە چ ڕوانگەیەکەوە بەکارهاتوون و لە چ پەیوەندیەکدا سەقامگیر بوون، هەروەها چۆن ئەو پەیوەندیانە دیاری دەکەن کە سەرچاوەن بۆ پێکەوە گرێدانی هەموو بەسەرهات و ناوەندەکان، سرووش سەرەڕای ئەوەی سنوورێکی دیاریکراوی بۆ ژیان نییە، هەروەها بە پێی بۆچوونی فرانکو موریتی، شیعرێکی پێکهاتەیی گشتگیرە، کۆکەرەوەی هەموو پەیوەندیەکانە، لە بەرئەوەی باس لە هەموو شتێک دەکات، مرۆڤ، ئاژەڵ، باڵندە، ئەفسانە، سیاسەت، جوگرافیاو سروشت و کانەکان.

تەپڵەی کانزایی (٤٣)، کورسی پلاستیکی (٤٣)، قۆپچەی برۆنزی (٤٣)، ناڵی برۆنز (٤٥)، پەنجەرەی ئاسن (٥٢)، کراسی زێڕین (٥٧)، جامی زێڕ (٦٠)، دەنکە چەو (٦٠)، دیارە ستوونی گێڕانەوە کە پێکهاتەی سەرەکی ئەم شیعرەیە، ستوونێکی بەرفراوانە لە سایەیدا بڕێکی زۆر وێنەی هەمەچەشن هەن، ئەو ستوونە هاوبەرانبەرە لەگەڵ ئاسۆیەکی پڕ لە نهێنی و شاراوەو ناوو نموونەی ڕۆح و بێ ڕۆح. لێرەدا (سەباح رەنجدەر) وەک (ت.س. ئلیەت) دەیەوێ لەو هەموو نەزۆکی و بێ سەروبەرییەی کە مێژووی مرۆڤی هاوچەرخ پێیدا تێپەڕیوە هەندێ دەلالەت و مانا وەدەستەوە بدا، دەیەوێ لە دەریایەکدا ڕاو بکات کە نازانێ چ شتێک بە تۆڕەکەوە گیر دەبێ. ئەو هەموو وردەکاری و پەنا بردنە بەر هەڵبژاردنی وردەکاریەکان هەوڵە بۆ دۆزینەوەی مانایەک بۆ ژیان. هەوڵە بۆ دۆزینەوەی زمانێک بۆ بیرکردنەوەو لێکدانەوەی هارمۆنی شیعری.

لەم هەموو وردەکاریەدا تەوەری ماناو بەهای شیعری مەبەستێکی سەرەکییە کە ڕێڕەوی شیعرەکە دەیەوێ پێشکەشی بکات. دیارە سەرچاوەکان، لە زمان و پێکهاتەی زمانی ئەم شیعرەو لە بەکارهێنانی وردەکاریەکانی زمان هەوڵی ئەوە دەدەن تا تەسبیحێک دروست بکەن کە دانەکانی هەریەکەو لە رەگەزێک و سروشتێکی تایبەتەوە هاتبێت، وەک لە سەرەوە ئاماژەمان کرد شێوەی بەکارهێنانی ناو و خەسڵەتەکانی ناوو زاراوەکان بۆ ئەوەیە تا بزانرێ ماناکان بەرەو چ بەهایەک دەڕۆن.

لەم شیعرەدا جیاوازیەکانی نێوان سەرچاوەی نیشانەو سەرچاوەی مەبەستەکانی نیشانە جیاوازیەکی مەجازیە، باز، ماسی، پەپوولە، نیشانەی دووبارەبوونەوەی شکۆو

حەزو پاکییە. (کەواتە بۆ دەستنیشانکردنی مانا بە شێوەیەکی پەتی، پێویستمان بە ڕێبازی کردەی جیاکاری نێوان کردارە بەدەستهاتووەکانە، نەک تەنیا لە ڕێگای هێزی بەدەستهاتووەوە، بەڵکو لە ڕێگای ناوەڕۆکی مەسەلەوە). هەر بۆیە پێم وایە لە (سرووش) دا پەیوەندیەکان شێوەیەکی زمانەوانی پتەویان هەیە، درامای شیعری لە ناو ئەو بەسەرهاتەی سرووش دەست پێ دەکات. هەندێ جار کار دەکاتە سەر تواناکانی هارمۆنی و مۆسیقای شیعری، بەلاَم نابنە هۆی تێکشکانی ئەو ریتمەی خودی شیعر نەخشەی بۆ کێشاوە، بۆیە مانای وشەکان ئەو مانایەن کە فیتگنشتاین پێی دەڵێ:(مانای وشە لە شێوەی بەکارهێنانی) هەروەها فینشگتاین لە زماندا (داوامان لێ دەکات کە لە مانای وشە نەپرسین، بەڵکو پرسیار لە بەکارهێنانی بکەین). ئەگەر بەدوای وردەکاریەکانی نێوان ئەم شیعرە بگەڕێین، دەبینین چەندین گەڕانی ورد هەڵدەگرێ، بەلاَم ئەوەش هەیە کە هەر دێڕێک لەم شیعرە درێژە مۆسیقایەکە، سەمفۆنیاکەو توانایەکی تایبەتی هەیە و توانای گەورە هەڵدەگرێ، لە ئاگری پیس نەبووی ناو دێڕەکانی سرووش دا بۆنی بەرزبوونەوەی گەرمی دەکەین، هەروەها شێوەی پەیوەندیەکان بە سێ قۆناخدا تێدەپەڕێ، قۆناخی یەکەم: دەستپێکردنێکە لە سەرکەوتن دەچێ، لە پێدەشتێکەوە بۆ لاپاڵی گردو پاشان بەرەو سەرتەپۆڵکەو پاشان بەرەو ناوقەدی چیایەک و سەرکەوتن بۆ سەر لووتکەی چیا، قۆناغی دووەم: واز لە سەرکەوتن و بەسەرهاتی سەرکەوتن دەهێنێ و لەو ڕێڕەوەدا بیر لە گیاو گوڵ و مێرووڵەو گیانداران دەکاتەوە، قۆناغی سێیەم: لەگەڵ ئەو یادوەریانەدا دەدوێ لەنیوە ڕێگاو سەرلووتکەکاندا بوون بە هاوڕێی. ئەمە بە شێوەیەکی مەجازی بەسەرهات و ڕووداوی ناو (سرووش)ە بە هەموو پێکهاتووەکانییەوە. ئەوەی گرنگە تێبینی بکەین ئەو وردە کاری و تێبینیانەی سەرتاپای ئەم شیعرەی لەخۆی گرتووە، چیرۆک و بەسەرهاتەکانی نییە، بەڵکو چڕوپڕی توانا شیعریەکانە، تیۆدۆرۆف وتەنی: ئەو زمانەی ئەدەب بەکاری دێنێ زمانێکی تەنک نییە، بەڵکو زمانێکی چڕوپڕە، شیعریش وەک بەشێکی ئەدەب، دەبێ ئەو چڕوپڕیەی تێدابێ، ئەم چڕوپڕیە لە ناو سرووشدا بەدی دەکەین وچریکەی حەزەکانی سرووش لە تێگەیشتنی مانای هەناسەساردی حەسرەتەکانێتی.

شوباتی ٢٠٠٨ هۆڵەندا

سەرچاوە:

سەباح رەنجدەر، خەون وا خۆی گێڕایەوە، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، ٢٠٠٤ چاپی یەکەم .
عبدالمجید جحفة ـ مدخل الی الدلالة الحدیثة، دارالتوبقال للنشر ٢٠٠٠ .